
РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.382-384

Ігор Набитович

ORCID 0000-0001-9453-158X,

доктор філологічних наук, професор,

Університет імені Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні

**ЖИТТЯ НА МІННОМУ ПОЛІ:
УСНІ ІСТОРІЇ КАМ'ЯНЕЦЬКИХ САПЕРІВ**

[Рецензія на книгу: Сильні духом. Історії саперів російсько-української війни / упорядники О. Поворознюк, О. Рарицький. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д., 2023. 144 с.]

«Сильні духом» – документальна збірка розповідей військовослужбовців 143-го об'єднаного навчально-тренувального центру «Поділля» Сил підтримки Збройних Сил України. Ця книжка – збірник розповідей 14 саперів про російсько-української війни 2014-2023 років. Свіжі оповіді мов би запечені на переживаннях і пережиттях тих, що під обстрілами замінують стратегічні об'єкти і розмінують мінні поля, щомиті ризикуючи і здоров'ям, і життям.

Ще не час називати прізвища цих, без перебільшення – героїв, що посвятили себе надважкій і вкрай небезпечній праці. У книжці – лише їхні імена – «Андрій», «Володимир», «Ярослав»... Майже усім їм – від 28 до 32. Кільком лиш – 40-50 літ. Дехто з них має бойові нагороди.

У передмові «Від авторів» наголошено, що книжка ця – «свідчення великої сили людського духу», вона є «дзеркалом, що відображає їхні думки, почуття, надії та відданість своїй країні. Очевидці розповідають про бої, в яких вони вижили, про складні завдання, які виконували». Загалом – це розповіді героїв книжки, «спогади про те, як серед бойових буднів і випробувань знаходиться місце для гідності, дружби та співчуття» (с.5, 6).

Ідея цієї книжки народилася після звільнення від московитів Київщини, оскільки саме там сапери 143-го об'єднаного навчально-тренувального центру «Поділля» брали участь у боях навколо столиці України.

Можна б додати, що ця збірка є особливою історією про народження побратимства товаришів по зброї.

Представлені у «Сильних духом» історії є особливим продовженням наукової роботи одного із упорядників – учора завідувача катедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, професора, доктора філології Олега Рарицького, автора монографії «Партитури тексту і духу (художньо-документальна проза українських шістдесятників)» (Київ: Смолоскип, 2016), а нині – старшого солдата ЗСУ, за новим фахом – сапера. Професор О. Рарицький відразу ж, на початку Великої війни, пішов на службу добровольцем.

Саме досвід дослідження художньо-документальної прози шістдесятників О. Рарицького визначив наративні стратегії «Сильних духом». Більшість запитань в інтерв'ю – майже однакові: про мотивацію стати до боротьби у ЗСУ з одвічним і довичним ворогом, перший бойовий досвід (найчастіше він ще з 2014-го), акцентування на спогадах про початок відкритого вторгнення москвитів у лютому 2024-го. Однак у цій однаковості кожна з історій стає унікальною щемливою оповіддю про досвід війни, намаганням віднайти рівновагу у найскладніших і найтрудніших ситуаціях.

Вони розповідають про роботу мінувальника – одну з найважчих на війні: «Саперу насамперед важливо дбати про власну безпеку, бо кожен необдуманий крок може коштувати життя йому і його побратимам. Варто не забувати ніколи, що ворог поруч, а найнебезпечніший ворог сапера – це міни. Вони можуть бути скрізь, де б ти не був, куди б не пішов чи виїхав на завдання...» (с.9). І той самий сапер (Артем, 28 років) розповідає про свій перший підрив: «Перший міст, який я підірвав – вишгородський. Труднощі полягали в тому, що спершу було складно налагодити взаємодію з підрозділами. В екстремальних ситуаціях доводилося шукати вихід. Знаходили. Але це – втрата часу. Поступила команда підривати вишгородський міст. Сказано: все готово, а насправді ящики з боеприпасами виявилися запломбовані». А далі про тодішні воєнні будні і надлюдські зусилля: «До укриття, де проживали, заходив, скидав каску, не роздягаючись, падав на ліжко. Ставив будильник на пів години сну, і коли дзвонив телефон, підирився і знову брався за справу. Роботи було дуже багато, ми працювали без перебільшення 24/7. Особливо важко було в період з 24 лютого до початку березня. Зараз мене запитують, коли я спав, їв, а я і не згадаю, здавалося, що я і не спав, і не їв, а тільки працював і періодично дрімав...» (с.10). Інший (Віктор, 38 років) розповідає про будні війни мінера: «Ми, сапери, ставимо мінне поле, а над нами розгоряється дуель. Наші б'ють по ворожих позиціях, а звідти – по наших. Доводилося працювати і в таких умовах – ти з мінами, а над твоєю головою літають снаряди...» (с.46). І про небезпеки праці сапера, яка кілька місяців триває без перепочинку (Микола, 40 років): «Пропадає страх, залишаються тільки навички. Ти починаєш ставитися до мін, як до заліза. Перші місяці працюєш нормально, а далі цей страх пропадає і ти не вважаєш міни чимось надзвичайним. Це для тебе звична щоденна робота. Ти все, як і належить, перевіряєш, в тебе є зони відповідальності, але втрачається страх до вибухівки. Цього робити не слід, це не іграшка, вона не пробачає втрати пильності. Як показує практика, багато людей залишаються без рук і без ніг через необережне поводження з боеприпасами. Ні за яких обставин не можна втрачати пильність. Це – війна» (с.87).

Зафіксовані у книзі спогади українських вояків мають стати й свідченням про воєнні злочини москвитів – не лише Путіна, а й російського народу, вакцинацією для імунітету на століття проти проросійських партій і політиків: «Валтували українських жінок, дівчат, дітей. Місцеві розповідали про їхні тяжкі злочини у селі

Перемога що на кордоні з Чернігівською і Київською областями. Цей населений пункт знаходиться на лівому березі за Борисполем [...]. Гвалтували наших дівчат. Тільки уявити: на очах родичів розстрілювали чоловіків, а над жінками чинили наругу. Розповідали про хлопчика років восьми, який посивів від пережитого. У нього на очах вбили батька, а маму гвалтували в його присутності. Звірі так не поводяться [...] Чоловіків убивали фізично, просто вбивали ні за що. Скрізь у селі братські могили були. Стихійні поховання невинно вбитих людей» (с.19).

Фрагменти воєнних буднів, які фіксує пам'ять вояків, виростають до символу трагізму війни, балансування цивільної людини між життям та смертю. Ці кадри-спогади реальної війни жакливіші від найстрашніших художніх вигадок і фантазій. Один із оповідачів ділиться історіями з Запоріжжя (Василь, 30 років): на хуторі «хат 5-6 залишилося, інші потрошені. Сидить біля будинку дід на лавці, просто сидить без надії, з тяжким смутком в очах і чекає. Міни прилітають, а він сидить на лавці і не сходить з місця [...]. Під час одного зі штурмів бачили, як заходить [у село] наш танк, а з погребя вирвалася дитина, хлопчик років 4-5. Вибіг на танк подивитися. А за ним біжить розтривожена мати, хапає за руку і тягне назад у підвал, бо навколо – смерть. Життя і смерть поруч...» (с.36).

І спогад про молитву на війні: «Коли по нас стріляли, я весь час молився, не знаю, як група, а я весь час молився. А коли молився, не звертав уваги, що по нас стріляють...» (с.37).

Варто навести кілька штрихів про мову окупанта на війні. Під час розмінування гостомильського летовища і повернення із завдання у нічний Київ вживання мови московитів українцями несло реальну небезпеку (Володимир, 32 роки): «Скрізь нищпорили ворожі диверсійно-розвідувальні групи. Невідомо, на кого можна було нарватися. Особливо лячно ставало, коли в центрі Києва зупиняли озброєні чоловіки і чистою російською вимагали документи: «Кто такіє, аткуда, какая часть?!» Це були наші, але, на жаль, спілкувалися російською. Хтось сьогодні ще може говорити, що мова має значення?» (с.22). Отримавши наказ підірвати міст через Трубіж у Борщові (Броварський район), група саперів потрапляє під обстріл своїх же, які російською пропонують їм здатися. Почувши від них українську, «опускаю зброю, виходжу з-під моста, починаю голосно кричати українські слова: «кварта», «паляниця», «полуниця»! Кричав щосили [...] Думав: або наші, а якщо ворог заберуть тільки мене...». Врятувало тоді цю групу саперів тільки знання рідної мови. Української. Бо обстрілювали їх «хлопці з СБУ й місцева тероборона» (с.11-12). Ще один із саперів згадує, як розпізнали ворожу ДРГ вдалося тільки тому, що ті розмовляли мовою окупанта (с.26).

На запитання «Чого навчила нас війна?» (Сергієві, 41 рік) – відповідь: «Війна навчила понад усе любити Україну, навчила шанувати свободу. Ми її доньки і сини, а вона в нас одна. За неї боремося. Це війна за вільний український простір, який мусимо відстояти і зберегти» (с.127). І загальний висновок учасників війни (Андрій, 41 рік): «Мотивація одна – якнайшвидше вигнати цих клятих окупантів з нашої землі. Щоб наші діти, онуки жили у вільній, незалежній мирній могутній Україні. Щоб ця війна була останньою в історії нашої країни...» (с.143).

Переінакшуючи назву дослідження професора О. Рарицького про шістдесятників «Партитури тексту і духу», можна б сказати, що книжка «Сильні духом» є особливою партитурою споминів, народження духу братерства по зброї, відчуття й переживання української людини на межі життя та смерті не тільки власної, а й усього народу. Водночас, «Сильні духом» – приклад украї важливого досвіду тут-і-тепер збирання, фіксації й документування досвіду цієї екзистенційної для українців війни.

Отримано: 10.11.2023 р.